

Т. І. Поніманська, Рівненський державний гуманітарний університет

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГА ДО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СВІТЛІ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ

Поніманська Т. І.

Підготовка педагога до виховання дітей старшого дошкільного віку в світлі гуманістичної парадигми

У статті аналізуються методологічні засади підготовки майбутніх вихователів до виховання дітей старшого дошкільного віку на засадах гуманістичних цінностей. Гуманістичне виховання репрезентовано як суб'єкт-суб'єктна взаємодія педагога і дитини, яка вимагає прийняття вихователем професійних рішень на основі глибокого осмислення ним гуманістичної сутності педагогічних процесів. Визначено методологічні, міждисциплінарні, науково-організаційні та науково-педагогічні проблеми підготовки майбутніх педагогів до гуманістичного виховання дітей залежно від рівнів наукового знання і смислової значущості. Доведено, що підготовка майбутніх вихователів до гуманістичного виховання дітей дошкільного віку набуває ефективності, якщо здійснюється як система на принципах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, концептуальної цілісності, структурної завершеності. Охарактеризовано складові особистісної гуманістичної професійної позиції педагога: прийняття особистості дитини як самоцінності, її розуміння і здатність здійснювати різні види міжсуб'єктної діалогічної взаємодії; ставлення до себе як суб'єкта гуманістичних перетворень педагогічного процесу. Серед педагогічних умов формування готовності педагога до гуманістичного виховання виокремлено аксіологізацію загальнопедагогічної та методичної підготовки засобами інтеграції змісту фахових дисциплін, гуманістична зорієнтованість спілкування суб'єктів професійної підготовки, професійна компетентність викладачів у здійсненні суб'єкт-суб'єктної взаємодії зі студентами; наповнення гуманістичними смислами діяльності студентів під час практики, залучення їх до науково-дослідницької роботи у галузі виховання.

Ключові слова: виховання; гуманістичні цінності; суперечності процесу виховання; гуманізація педагогічного процесу; гуманістичне виховання; дитина старшого дошкільного віку, професійна підготовка педагога; гуманістична особистісно-професійна позиція.

Пониманская Т. И.

Подготовка педагога к воспитанию детей старшего дошкольного возраста в свете гуманистической парадигмы

В статье анализируются методологические основы подготовки будущих воспитателей к воспитанию детей старшего дошкольного возраста на основах гуманистических ценностей. Гуманистическое воспитание представлено как субъект-субъектное взаимодействие педагога и ребенка, которое требует принятия воспитателем профессиональных решений на основе глубокого осмысления сути педагогических процессов. Определены методологические, междисциплинарные, научно-организационные и научно-педагогические проблемы подготовки будущих педагогов к гуманистическому воспитанию детей в зависимости от уровней научных знаний и смысловой значимости. Доказано, что подготовка будущих воспитателей к гуманистическому воспитанию детей дошкольного возраста приобретает эффективность, если организуется как система на принципах субъект-субъектного взаимодействия, концептуальной целостности, структурной завершенности. Охарактеризованы составляющие личностной гуманистической профессиональной позиции педагога: восприятие личности ребенка как самоценной, её понимание и умение осуществлять разные виды межсубъектного диалогического взаимодействия; отношение к себе как субъекту гуманистических преобразований педагогического процесса. Среди педагогических условий готовности педагога к гуманистическому воспитанию выделена аксиологизация общепедагогической и методической подготовки средствами интеграции содержания специальных дисциплин, гуманистическая ориентация общения субъектов профессиональной подготовки, профессиональная компетентность преподавателей в осуществлении субъект-субъектного взаимодействия со студентами; наполнение гуманистическим смыслом деятельности студентов во время практики, привлечение их к научно-исследовательской работе в области воспитания.

Ключевые слова: воспитание; гуманистические ценности; противоречия процесса воспитания; гуманизация педагогического процесса; гуманистическое воспитание; ребенок старшего дошкольного возраста; профессиональная подготовка педагога; гуманистическая личностно-профессиональная позиция.

Нові реалії розвитку суспільства зумовлюють зміну завдань і змісту виховання, що націлені на переорієнтацію філософської, психологічної та педагогічної науки з парадигми „суспільство – індивід” на парадигму „людина – людство”, в якій дитина розглядається як єдність генетичного, культурно-історичного, соціального і духовного, а щодо системи освіти – як об’єкт і суб’єкт саморозвитку. На зміну соціоцентричної приходять гуманістична парадигма особистісно орієнтованого навчання та виховання, в якій знання, вміння і навички розглядаються як засоби, а не в якості мети розвитку особистості.

Зростає роль гуманістичних цінностей виховання, оскільки духовно-моральний стан сучасного суспільства викликає глибоку стурбованість соціологів, психологів, педагогів. Негативно позначаються на фізичному, психічному і соціальному здоров'ї дитини особливості сучасної соціалізації: фактори ціннісної невизначеності та швидкої зміни соціальної ситуації розвитку, збільшення обсягу та характеру інформаційного потоку, нестабільність складу сім'ї, послаблення родинних зв'язків. Діти дедалі більше підпадають під вплив засобів масової інформації, що підвищує небезпеку формування у них спотвореного уявлення про світ, в якому моральні цінності поступаються матеріальним інтересам, а реальні взаємини людей – віртуальними.

Як наслідок, змінюються форми активності дитини: збіднюється сюжетно-рольова гра, яка завжди була виразником інтересу до соціуму і показником рівня його освоєння дошкільником; знижується питома вага самостійної трудової діяльності дітей як у сім'ї, так і в дитячому садку; скорочуються різновікові зв'язки в дитячому співтоваристві.

Отже, в освіті склалися передумови для розуміння цінності і нагальності гуманізації виховання з метою самоактуалізації і розвитку особистості дитини і, водночас, педагогічна практика не позбулася певних стереотипів авторитарної освітньої системи. Відсутність цілісної теорії гуманістичного виховання особливо позначається на системі дошкільної освіти, де є неправомірні переноси змісту і методів роботи з шкільної системи.

Перехід до особистісно зорієнтованої освітньої парадигми вимагає визнання множинності цілепокладання в освіті. Поруч із соціальним замовленням, диктованим як об'єктивними тенденціями розвитку, так і соціальними очікуваннями громадян, джерелами визначення мети освіти виступають дитина як самоцінний суб'єкт дитинства та педагог як носій людської сутності, особливий суспільний суб'єкт, котрий реалізує „сутнісну здатність до створення іншого” (О. Асмолов). На різних етапах розгортання процесу виховання питома вага цих джерел змінюється: відбувається

“сходження” від загальної соціальної установки до особистісної, і провідна роль тут належить дитині й вихователю як головним учасникам педагогічного процесу (І. Бех, В. Кремень, О. Савченко). Характеризуючи виховання як багатовимірний, однак цілісний процес, учені доходять висновку, що нині пріоритетним визначенням є та інтегративна властивість виховання, яка найбільше відповідає його сучасній сутності – гуманістична [2; 4; 5]. За найбільш загальним визначенням, гуманістичне виховання – це не прямий вплив на особистість, а соціальна взаємодія з нею різних суб’єктів: конкретних людей і колективів. Виховний ефект цієї суб’єкт-суб’єктної взаємодії визначається тим, які особистості беруть у ній участь, якою мірою вони усвідомлюють і відчують себе особистостями і бачать особистість у кожному, з ким вступають у взаємодію.

З новим осмисленням відносин людини і світу пов’язаний пошук шляхів гуманізації освіти, перш за все це стосується підготовки педагога, формування його гуманістичного світогляду.

Постановка проблеми визначається низкою таких суперечностей: соціально-педагогічних: між об’єктивною необхідністю розвитку особистості дитини у нових умовах та новим педагогічним мисленням, з одного боку, і недостатньою розробкою сучасних моделей професійної освіти, з іншого; психолого-педагогічних: між соціально визначеними цілями розвитку дитини і необхідністю індивідуалізації виховання; між гуманізацією системи дошкільної освіти та недостатнім рівнем готовності педагогів дошкільних навчальних закладів до реалізації ідей гуманістичного виховання у реальній освітній практиці; а також професійно-педагогічних: між необхідністю інтегративного цілісного змісту підготовки педагога до виховання дітей на засадах гуманістичних цінностей та відсутністю такої орієнтації у навчальних планах, програмах та навчальних посібниках; між необхідністю підготовки гуманістично спрямованої особистості педагога та масовим характером професійної педагогічної освіти.

Науковці визначають педагогічний гуманізм як сучасну стратегію діяльності всіх ланок освіти, засновану на системі гуманістичних знань, поглядів, ідей, переконань та зреалізовану в процесі виховання. Характеризуючи роль гуманістичних педагогічних цінностей у вихованні, вчені особливого значення надають проблемі гуманістичних ціннісних орієнтацій педагога, в структурі яких пріоритетне місце мають цінності самоприйняття і прийняття особистості дитини. Адже для повноцінного розвитку дитини необхідне її позитивне ставлення до себе, відчуття цінності свого „Я”, віра в свої сили і можливості, що підтверджується ставленням дорослих, їх прийняттям особистості, яка розвивається, до чого здатний не кожен вихователь, а тільки той, хто має відповідне ставлення до самого себе. Вивчення особливостей соціально – емоційного розвитку дитини дозволяє виокремити низку суперечностей, пов'язаних з характером взаємодії внутрішнього світу дитини і соціального оточення, головна з яких полягає у відкритості дитини навколишньому, прагненні до довіри, прийняття дорослими і однолітками, з одного боку, і несправедливості і навіть жорстокості у ставленні людей до природи, інших людей, самої себе, що нерідко дитина спостерігає вже з дитинства, з іншого. У цих умовах зростає роль педагога як у якості прикладу соціально виправданих способів взаємодії з оточуючими, так і безпосереднього організатора гуманістичної виховної середовища, в якій він взаємодіє з дитиною, дитячим колективом, батьками вихованців. Гуманізм має стати цінністю, нормою і принципом педагогічної діяльності [1; 2; 3].

Орієнтований на цінності гуманізму педагог може сформувати гуманістичні цінності у дітей. У гуманістично орієнтованому педагогічному процесі особистісні та професійні якості педагога взаємозумовлені (І. Бех, І. Колеснікова, Є. Шиянов). Педагог з позитивною Я – концепцією не тільки репрезентує дітям приклад оптимістичного світосприйняття, але і здатний приймати зрілі професійні рішення, знаходити адекватні альтернативи поведінки, виявляти справжню увагу і турботу про зростаючу особистість.

Вищеозначене дає підстави для визнання того, що гуманістичне виховання дітей вимагає актуалізації особистісної позиції педагога, адже сутність гуманізації виховання і навчання дітей старшого дошкільного віку полягає, передусім, у розробці основ цілісного педагогічного процесу, який забезпечує: наповнення змісту виховання і навчання гуманістичними смислами; створення умов для активної творчої діяльності кожного вихованця в усьому її різноманітті з урахуванням індивідуальних особливостей, інтересів, потреб; емоційний комфорт у спілкуванні та особистісну значущість особистості педагога для вихованців. Означені педагогічні умови уможливаються переорієнтацію вихователів дошкільних закладів з навчально-дисциплінарної на особистісну модель взаємодії з дітьми. Це зумовлює необхідність ґрунтовного розроблення теоретичних засад системи підготовки педагога до виховання, заснованого на гуманістичних цінностях.

У гуманістичній виховній парадигмі дитина – активний учасник виховного процесу. До важливих теоретичних засад дослідження належить принципове положення гуманістичної психології та педагогіки: в особистісній позиції вихователь завжди має справу не з „об’єктом”, а з особистістю, а в педагогічному процесі – з умовами її становлення і розвитку [2]. Тому важливо закласти гуманістичний потенціал в процес професійної підготовки педагога.

Дані, одержані експериментальним шляхом, засвідчують наявність суперечності між внутрішньою налаштованістю педагога на необхідність здійснення гуманістичної взаємодії з дитиною та орієнтованістю вихователів у практичній роботі на навчальний характер здійснення педагогічного процесу та домінуючу позицію дорослого, яка відповідно ставить дитину в позицію об’єкта взаємодії. Причинами виникнення означеної суперечності є: наявність усталеного педагогічного досвіду здійснення навчально-дисциплінарної моделі взаємодії та недостатня здатність педагога до емпатії, розуміння дитини, відсутність налаштованості вихователя на розвиток рефлексії. Наші спостереження за роботою вихователів засвідчили факти, коли спілкування з дитиною не збагачує її діяльність, воно позбавлене довірливості, здатності до

співпереживання дитині та ототожнення з нею, обмеженим у часі є індивідуальне спілкування з дитиною. До недоліків організації взаємодії варто віднести неприйняття та немотивовану критику дитини, різку форму зауважень, прямі або непрямі заборони: обмеження у користуванні новою іграшкою, участі у спільній з іншими діяльності, невиконання обіцянок.

Проблеми підготовки майбутніх педагогів до гуманістичного виховання дітей залежно від рівнів наукового знання і смислової значущості ми класифікуємо на такі групи: методологічні, міждисциплінарні, науково-організаційні та науково-педагогічні.

Серед методологічних проблем до вихідних належить предметно – категоріальна визначеність базового поняття „гуманістичне виховання”. У філософському змісті аналізоване поняття відображає пріоритет факторів аксіології в сучасній філософії освіти та концепцію діалогової взаємодії суб’єктів пізнання світу; соціальний зміст гуманізації виховання пов’язаний з духовним оздоровленням суспільства і гармонізацією взаємин людей; педагогічний зміст гуманістичного виховання в широкому сенсі спрямований на розвиток дитини як мета виховання, в якому педагог і дитина виступають як суб’єкти. У спеціальному педагогічному сенсі гуманістичне виховання репрезентується як взаємодія дітей і вихователів у полісуб’єктному виховному середовищі. Сміслові концепти підготовки педагога до гуманістичного виховання дітей старшого дошкільного віку пов’язані з проявом гуманістичної парадигми як базової для всіх складових виховання дітей і визначальної у формуванні особистості та професійної підготовки педагога. Міждисциплінарні проблеми пов’язані з інтеграцією знань (філософія, соціологія, історія педагогіки, психологія, педагогіка, методики дошкільної та спеціальної педагогічної освіти) у визначенні мети і засобів гуманізації освіти і засобів створення полікультурного виховного середовища. До науково-організаційних належать: втілення гуманістичної парадигми в науково-нормативні орієнтири (концепції дошкільного та педагогічної освіти, державні стандарти вищої школи, Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, навчальні програми,

освітньо-кваліфікаційні характеристики та освітньо-професійні програми) згідно із запитами практики реформування дошкільної освіти на принципах особистісно орієнтованого підходу і варіативності освітнього простору дошкільної освіти, а також необхідність внесення змін у зміст і методи формування готовності педагога до виконання цих завдань у процесі професійної підготовки на принципах парадигмального підходу.

До концептуальних положень нашого дослідження відносимо такі науково-педагогічні принципи: суб'єктності (особистість студента виступає одночасно як суб'єкт розвитку педагогічної діяльності і суб'єкт саморозвитку); полісуб'єктний (взаємодія всіх суб'єктів виховання); багатоаспектності (включення аксіологічного, організаційного, методичного, результативного блоків); системності (підготовка набуває ефективності, коли здійснюється як система, що передбачає взаємодію прямих і опосередкованих факторів особистісно-професійного розвитку педагогів); концептуальної цілісності та структурної завершеності (здійснення підготовки на основі гуманістичної парадигми за етапами професійного становлення майбутнього вихователя).

Модель підготовки майбутніх педагогів до гуманістичного виховання складають такі блоки: методологічний (наукові філософські, психологічні, педагогічні основи, базові поняття і концепція підготовки); цільовий (мета, завдання, зміст підготовки); організаційно-технологічний (програми, методики, засоби, форми, методи і прийоми підготовки). Основні компоненти підготовки студентів до гуманістичного виховання дітей старшого дошкільного віку: цільовий (номенклатура цілей з розвитку педагогічної компетентності); змістовий (конструювання взаємозв'язку і оновлення психолого-педагогічного та методичного циклів професійної підготовки, включення гуманістичних проблем у зміст педагогічної практики та дослідницької роботи студентів); процесуальний (застосування сучасних технологій взаємодії викладача і студентів).

Структуру готовності майбутніх вихователів до гуманістичного виховання дітей старшого дошкільного віку складають такі компоненти й показники:

– мотиваційний (прагнення стати педагогом-гуманістом, високий рівень професійно-педагогічної мотивації; пріоритет гуманістичних цінностей як провідних цілей, змісту і методів педагогічної діяльності);

– когнітивний (оволодіння теоретико-методологічними знаннями з педагогіки, психології, розуміння сутності гуманізації виховного процесу, методична компетентність);

– діяльнісний (сформованість професійних умінь і навичок гуманістичної взаємодії з дітьми, здатність до організації взаємин);

– рефлексивний (усвідомлення себе як учасника гуманних вчинків і організатора гуманістичного виховного середовища; переживання значущості гуманної виховної діяльності як процесу суб'єкт-суб'єктної взаємодії; аналіз суперечностей, що виникають у процесі гуманістичного виховання, та шляхів їх подолання; здатність до оцінки своєї ролі в гуманізації педагогічного процесу, прагнення до самовдосконалення).

У процесі дослідження були забезпечені такі педагогічні умови формування готовності студентів до гуманістичного виховання дітей старшого дошкільного віку: конструювання психолого-педагогічних навчальних курсів на основі гуманістичної парадигми з метою об'єднання інтелектуального і емоційно-мотиваційного освоєння студентами педагогічної дійсності; гуманістична аксіологізація змісту та форм організації спілкування суб'єктів професійної підготовки, професійна компетентність викладачів у здійсненні суб'єкт-суб'єктної взаємодії зі студентами; навчально-практична та дослідницька діяльність студентів з метою закріплення гуманістичних цінностей у діяльності майбутніх педагогів; діагностика та самодіагностика ціннісних орієнтацій і досвіду студентів як учасників гуманістичної педагогічної системи.

Отже, процес оновлення підготовки студентів як майбутніх вихователів репрезентується: забезпеченням цілісності системи підготовки до гуманістичного виховання дітей, яка передбачає поряд з оволодінням теоретичними положеннями включення їх у соціально-педагогічну практику; оволодінням гуманістичними педагогічними цінностями та методичними вміннями гуманізувати педагогічний процес; єдністю теоретико-пізнавальної та практичної діяльності; організацією спільної діяльності викладачів і студентів на гуманістичних засадах з метою перетворення ціннісних педагогічних орієнтацій в особистісно-професійну позицію майбутніх вихователів.

Література

1. **Асмолов А. Г.** Стратегия социо-культурной модернизации образования: на пути к преодолению кризиса идентичности и построению гражданского общества / А. Г. Асмолов // Вопр. образования. – 2008. – № 1. – С. 65 – 86.
2. **Бех І. Д.** Виховання особистості. Сходження до духовності / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 273 с.
3. **Колесникова И. А.** Педагогическая реальность в зеркале межпарадигмальной рефлексии / И. А Колесникова. – СПб. : СПб ГУПМ, 1999. – 242 с.
4. **Савченко О. Я.** Новый этап розвитку шкільної освіти і підготовка майбутнього вчителя / О. Я. Савченко // Шлях освіти. – 2003. – № 3. – С. 2 – 7.
5. **Сластёнин В. А.** Педагогика: инновационная деятельность / В. А. Сластёнин, Л. С. Подымова . – М. : Магистр, 1997. – 224 с.
6. **Чижаква Г. И.** Теоретические основы становления и развития педагогической аксиологии : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Общ. педагогика, история педагогики и образования” / Г. И. Чижаква. – М., 1999. – 34 с.

Ponimanska T. I.

Training Teachers to Educate Preschool Children in Humanistic Paradigm

This article analyzes the methodological foundations of future educators' training to upbringing preschool children on the basis of humanistic values. The humanistic education is represented as a subject-subjective interaction between an educator and a child, which requires the adoption of professional decisions by a teacher based on a thorough understanding of the nature of the humanistic pedagogical processes. It has been determined methodological, interdisciplinary, scientific-organizational and scientific-pedagogical problems of future teachers' preparing to humanistic parenting depending on the level of scientific knowledge and the semantic significance. It has been proved that the training of future educators to humanistic upbringing of preschool children becomes effective if it is implemented as a system on the basis of subject-subjective interaction, conceptual integrity, and structural completeness. It's been characterized the components of the individual humanistic professional position of a teacher: the adoption of the child as self-esteem, his/her understanding and ability to perform various types of inter-subjective dialogic interaction, attitude towards themselves as to the subjects of humanistic pedagogical process.

Among the educational conditions of the teachers' training to the humanistic upbringing it has been singled out axiologization of general pedagogical and methodical training by means of integration of the content of professional disciplines, the humanistic orientation of communication of the subjects of professional training, professional competence of teachers in the implementation of subject-subjective interaction with the students, filling the students' activity during practice by the humanistic senses, involving them in research work in the sphere of upbringing.

Key words: upbringing, humanistic values, contradictions of the educational process, humanization of the pedagogical process, humanistic upbringing, a child of senior preschool age, teacher training, humanistic individual and professional position.

Відомості про автора

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної та корекційної), проректор з наукової роботи Рівненського державного гуманітарного університету. Основні наукові інтереси зосереджені навколо проблематики гуманізації виховання та підготовки фахівців з дошкільної освіти.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.